

DOĞUM SONRASI BAZI KÜLTÜREL UYGULAMALAR VE ARKEOLOJİ

Osman Emre KÖSE

ÖZET

Doğum sonrasında anne ve bebeğe yönelik bazı kültürel uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar birçok kültürde benzerdir. Arkeolojik çalışmaların gösterdiği gibi geçmişten beri süregelmektedir. Bu nedenle doğum sonrası uygulamalar kültürlerarası yaklaşımla, eş zamanlı ve art zamanlı olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: doğum sonrası, arkeoloji, kültürlerarası yaklaşım.

SOME POSTNATAL CULTURAL PRACTICES AND ARCHEOLOGY

ABSTRACT

There are some cultural practices for mother and baby after childbirth. These practices are similar in many cultures. It has been going on since the past, as demonstrated by archaeological studies. For this reason postnatal practices are discussed as cross-cultural approach, with synchronic and diachronic comparison.

Key Words: postnatal, archaeology, cross-cultural approach.

Giriş

Arkeologlar tarafından yaşamın başlangıç noktası olan “doğum”, yaşamın son noktası olan “ölüm”e nazaran ya çok az ele alınmış ya da hiç ele alınmamıştır. Doğum Prehistorik Dönem’den itibaren insanların günlük yaşamında tekrar eden bir olgu olmuştur. Prehistorik maddi kalıntılarla ilgili bilgiler kültürlerarası çalışmalarla birleştirildiğinde doğumla ilgili sosyal çıkarımların yapılması da mümkün olmaktadır (Beausang 2000, s. 69, 72). Yeni arkeolojik çalışmalar insan yaşamındaki önemli geçiş ritüelleri üzerine odaklanmış ve bu çalışmalarla “ölüm”ün haricinde insan hayatının ilk geçiş aşaması olan “doğum” olgusu da maddi kalıntılarla açıklanmaya çalışılmıştır (Garwood, 2011, s. 268-269).

İnsan hayatının önemli bir geçiş aşaması olan doğum (Gennep, 1960, s. 41-49), varlıksal ve sosyal olarak köklü bir değişimi ifade etmektedir. Bebek doğumla sadece fiziksel bir varoluşa sahip olmaktadır. Ailesi ve toplum tarafından henüz tanınmamaktadır. Doğum ritüelleriyle bebeğe gerçek bir yaşayan kişi statüsü verilmektedir ve böylece topluluğa kazandırılmaktadır (Eliade, 1959, s. 184, 185). Çeşitli inançların ve ritüellerin temelinde doğumla ilgili adetler bulunmaktadır. Doğum öncesi ve doğum sonrası içeren çeşitli büyüsel ritüeller yenidoğanı tehlikelerden koruma, temizleme ve topluluğa takdim işlevleri görmektedir (Malinowski, s. 1948, 20; Brown, 1922, s. 89, 303).

Doğum sonrasında gündeme gelen “kirlilik ve arınma” düşüncelerinin ürünü “anne ve bebeğin toplumdaki belirli bir süre uzaklaştırılması”, “su ile arınma ritüelleri ve diğer arınma aracı ve ritüeli “tuz ve tuzlama”, anne ve bebeğinin arınma ritüelleri sonunda topluma dönüşü ve bebeğe “ad verme” kültürel uygulamalarını kapsayan ilk bölümden sonra; ikinci bölüm doğum sonrasında “anne ve bebek sağlığına yönelik tehlikeler” ve bu tehlikelerden “ani bebek ölümü sendromu”, tehlikeleri uzaklaştırmaya

yönelik “ilk sütün (colostrum) verilmemesi” kültürel uygulamaları arkeolojik veriler ve günümüzdeki şekliyle gösterilmeye çalışılmaktadır.

1. Doğum Sonrası Dönem, Kirlilik ve Arınma

Sosyolojik ve biyolojik öneminden dolayı birçok toplumda doğum ve sonrası anne ve bebeği için tehlikeli bir dönemi ifade etmektedir. Bu nedenle doğum sonrası gerçekleştirilen bazı uygulamalar anne ve bebeği korumaya yöneliktir. Çeşitli kültürlerde bu dönem 21 ila 40 gün sürmektedir (Dennis, Fung, vd., 2007, s. 487-502). Doğumdan sonra annenin biyolojik ve duygusal eğilimi toplum tarafından yönlendirildiğinden bu önemli biyolojik ilişki bazı toplumlarda sapmalar göstermiştir (Malinowski, 1989, s. 25). Uygulamalarda farklılıklar olsa da bu dönem genelde dinlenme ve inzivaya çekilme dönemidir. Anne ve bebeği tehlikelerden korumayı ve doğum sonrası dinlenmeyi kapsayan bu dönemde anne ve bebek ile yakın temastan kaçınılmaktadır (Piperata, 2008, s. 1094). Bu, anne ve bebeği tehlikelerden aynı zamanda çevresindekilerin de ondan korunmasını sağlamıştır (Liamputtong, Yimyam, vd., 2005, s. 150). Çünkü doğum tehlikeli, güç ve kirliliği bir olay olarak görülmektedir (Kitzinger, 1978, s. 42, 73, 80). “Doğumsal kirlilik” düşüncesi doğum sonrası ortaya çıkan bazı hastalıkların neden olduğu “hastalık kirliliği” ile örtüşmektedir (Callaghan, 2007, s. 12). Kirlilik düşüncesi kadın ve erkek rollerine de bağlanmaktadır (Douglas, 2001, s. 142). Özellikle kadınların kanına dokunmanın kötü etkileri olduğuna inanılmaktadır (Frazer, 2004, s. 183). Kirlilik endişesinin arkasında birçok neden yer alsa da bunlar büyüsel motiflerle örtülmüştür (Freud, 2004, s. 115).

Doğumdan sonra bebeğin sağlığına yönelik, kötü ruhlarla ilişkili olduğu düşünülen, nedeni bilinmeyen tehlikeleri önlemek amacıyla gerçekleştirilen bazı ritüellerin temelinde kan tabusu olduğu görülmektedir. Bu nedenle ritüel olarak temizlenme önem taşımaktadır (Adamson, 1985, s. 178). Doğumdan sonra gerçekleşen temizlenme veya arınma ritüelleri sembolik olarak, görülmeyen ruhani ve ahlaki kötülüğün vücuttan bir kir gibi atılmasını sağlamakta (Tylor, 1889, s. 429-432; Hertz, 2004, s. 80-81), ve tehlikeyi ortadan kaldırmaktadır. Doğumla birlikte, anne ve bebeğin içinde olduğu kirlilikle ilgili tabu yasaklarının ihlal edildiği durumlarda söz konusu ihlali ortadan kaldıran ve saplantılı davranışlar içinde en yaygın olan su ile arınma olmuştur (Freud, 2004, s. 33). Çoğu kültürde anne ve bebeğin 30-40 günlük dinlenme dönemi yakanma ritüeli ile son bulmaktadır ve böylece tehlike geçmektedir. Anne ve bebeği topluma kabul edilmektedir (MacCormack, 1982, s. 1-21).

Kültürel boyutta kirlilik düşüncesinin ürünü olarak tehlikelerin ortaya çıktığı doğum sonrası dönemde, anne (Li, Fortney, vd., 1996, s. 8) ve bebeğini (Lawn, Cousens, 2005, s. 11) biyolojik bakımdan da ciddi tehlikeler beklemektedir. İnsan Prehistorik Dönem’den itibaren doğum sonrası tehlikelere karşı önlem almaya çalışmıştır. Bu bağlamda arkeolojik yerleşimlerin doğum olayı ile ilişkili olarak değerlendirilmesinde, doğum öncesi ve sonrasında anne ve bebeğin sağlıklı biçimde muhafazasını sağlayan çevresel koşulların göz önüne alınması gerektiği belirtilmiştir (O’Donnell, 2004, 165, 169). Doğum sonrası anne ve bebeği tehlikelerden korunmaya yönelik bazı bulgular, Sırbistanda Neolitik Dönem Lepenski Vir yerleşmesinde bulunmuştur. Doğum sonrası gerekli sağlık koşullarının yerine getirilmesini ve yenidoğanların hayatta kalması için gerekli olan vücut sıcaklığını dengede tutmayı sağlayan sıcak mekanların varlığı saptanmıştır (Stefanović, 2006, s. 159-160).

Kuzeybatı Avrupa Mezolitik Dönemi'ne ait bazı kulübe yapılarının doğum sonrası inziva döneminde kullanılmış olabileceği belirtilmiştir (Finlay, 2006, s. 54-55). Etnoarkeolojik bir çalışma, Çatalhöyük'te mekanların zemininin yeniden sıvanmasının ve duvar boyamalarının yaşam döngüsü içerisinde önemli bir geçişin (belki de anne ve bebeğin lohusalık döneminin bittiğinin, doğumla ilişkili kirden arınarak yeni bir döneme girildiğinin) ifadesi olduğunu göstermektedir (Bolvin, 2000, s. 367-388). Kıbrıs'ta Kalkolitik Dönem'in önemli yerleşimlerinden Kissonerga'da özel amaçlı kullanılan yapılar, geleneksel toplumlarda anne ve bebeğin lohusalık dönemi boyunca tehlikelerden ve toplumdaki uzak yaşadığı doğumla ilgili yapılarla ilişkilendirilmiştir (Bolger, 1992, s. 156-159).

Eski Mezopotamya ve Mısır metinleri, kadın sağlığı ve doğumla ilgili ilk bilgileri vermektedir. Bu metinlerden doğumun kültürel yönüyle ilgili çıkarımlar yapılması mümkün olmaktadır (Andreeva, Couto-Ferreira, vd., 2014, s. 280-285). Eski Mezopotamya'da *musukkatu* kelimesi, kirliliği ve doğum sonrası dönemdeki kadını ifade etmektedir (Oppenheim, Reiner, 2004, s. 239-240; Stol, 2016, s. 354-355). Doğuma yardım eden kadınlar ise doğumla ilişkili kirlilikten kurtulmak için suyla arınmıştır (Reiner, 1995, s. 48-50). Eski Mezopotamya'dan Atra-Hasis destanında doğum sonrası dönemde, anne ve bebeğin dokuz gün boyunca toplumdan ayrı yaşadığını gösteren bir bölüm bulunmaktadır (Stol, 2000, s. 116, 117).

Eski Mısır'da doğumsal kanama kirlilikle ilişkilidir. Doğumdan sonraki ondörtgün (Tyldesley, 1995, s. 70) kadının hareketlerinin kısıtlandığı arınma dönemini ya da lohusalık dönemini ifade etmektedir (Roth, 1992, s. 144). Doğum sonrası bu arınma döneminin *hsm* kelimesi ile ifade edildiği düşünülmektedir (Frandsen, 2007, s. 142, 143). El-Amarna'daki duvar boyamalarında doğum sonrası gerçekleştirilen arınma törenleriyle ilgili olabilecek sahneler bulunmaktadır (Kemp, 1979, s. 53). Ptolemaioslar Döneminde ise "doğum evi" aynı zamanda bir "arınma evi" olmuştur. Anne doğumdan sonra ondört gün boyunca burada kalmıştır (Chassinat, 1912, s. 185).

Hititler'de hamilelik ve kanın kirliliğe neden olduğu düşünülmüştür. Kirlilik, kirlilik taşıyan nesnelere temas edilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Ünal, 1992, s. 189). Bu nedenle doğum sonrası dönemde kirlilik endişesi nedeniyle kadınların günlük hayatta uyması gereken yasaklar bulunmaktadır (Bachvarova, 2014, s. 290). Hititler'de bu dönem doğumdan sonra çeşitli günlerde ve aylarda gerçekleştirilen temizlenme ritüellerinden sonra sona ermiştir. Anne ve erkek bebeği üç ay, kız bebeği dört aydan sonra törensel olarak topluluğa yeniden katılmıştır (Beckman, 1983, s. 251).

Eski Yunan'da suyla yıkanma ve ritüel olarak temizlenme bir gereklilik olarak tanrıların doğumundan sonra bile uygulanmıştır. Modern Yunanistan'da ise suyla ilişkili kutsal alanlarda bu geleneğin devam ettiği görülmektedir (Håland, 2009, s. 115, 127). Klasik Yunan'da doğum sonrası kadınlar kirli sayılmışlar ve bu nedenle evde kapalı kaldıkları on ya da yirmibir günlük lohusalık dönemi süresince dışarı çıkamamışlardır (Dillon, 2004, s. 254). Doğum sonrası kadının kirli sayıldığı dönem Cyrene'deki belgelere göre üç gün sürmektedir. Tıbbi metinlerde ise bu sürenin daha uzun olmakla birlikte 30 ila 40 gün sürdüğü belirtilmektedir. Doğumdan sonra beşinci gün *amphidromia* ve onuncu gün isim verme törenleri gerçekleştirilmiştir. Böylece çocukla birlikte anne de ritüel olarak arınmış ve normal yaşantısına devam etmiştir (Parker, 1983, s. 49-55; Dillon, 2004, s. 254). Klasik Yunan'da doğum sonrası toplulukla arasında keskin bir ayırım olan kadınlar *amphidromia* ritüeli sonrası topluluğa yeniden

kabul edilmişlerdir. Amphidromia törenleri tıpkı vaftiz töreni gibi anne ve bebek için topluluğa kabul edilmenin işareti olmuştur (Demand, 1994, s. 62). Amphidromia, arınma ve kabul töreni vazifesi görmüştür (Hamilton, 1984, s. 243). Yenidoğanların bir tabu olarak görülmesi Roma Dönemi'nde de devam etmiştir. Doğumdan sonra Romalı erkek çocukların dokuzuncu, kız çocukların sekizinci gün arındırılması ya da temizlenmesi gerekmiştir. Bu gün *dies lustricus*, arınma töreni günü olarak adlandırılmıştır (Fowler, 1911, s. 28).

Birçok kültürde ritüeller doğum sonrası dönem ile ilişkilidir. Evrensel olarak bakıldığında, Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman inancı geleneklerini de kapsayan farklı kültürlerde doğum sonrası dönemin yaklaşık 40 gün sürmesi, anne ve bebeğin toplumdaki ayrılması ve bu dönemin ritüel temizlenme ile son bulması dikkat çekici benzerliklerdir (Gran, Niegel, v.d, 2010, 459-466). Eski İsrailde doğum sonrası kadınlar kirlilik kaynağı olarak görülmüştür (Neusner, 1975, s. 16-17). Kirlilik ve ritüel temizlenme Tevrat (Levililer-12:2-8) ve İncilde (Luka İncili-2:21-22) anlatılmaktadır (Douglas, 2001, s. 47-48, 62).

1.1. Tuzlama

“Tuz”, uygarlık tarihinde hayat için gerekli, simgesel bir niteliğe sahip olmuştur (Bronowski, 2012, s. 251). Mezopotamya’da tuz tıbbi amaçlarının yanı sıra ruhsal ve psikolojik sorunların tedavisinde kullanılmıştır. Tuz büyü ve ritüellerde sıklıkla yer almıştır (Potts, 1984, s. 230). Tuzun temin edilmesiyle ilgili Hitit metinlerde tuz, “tanrının tuzu” şeklinde ifade edilmektedir (Erkut, 1990, s. 4). Eski Mısır’da tuz kişisel temizlik amacıyla çeşitli maddelerle karıştırılarak kullanılmıştır (Carole, 2001, s. 18). Homeros tuzu “kutsal” (Hom. Il. 9.210), Platon “tanrıların sevgili bir maddesi” (Pl. Ti. 60e) olarak anlatılmaktadır. Suya atılan tuz kutsallığı arttırmaktadır, tuz aynı zamanda bir arınma aracıdır (Parker, 1983, s. 227). Dioscorides tuzun temizleyici özelliğini vurgulamaktadır (Dioscorides, 2005, s. 383).

Galen, tuzlama uygulamasının yenidoğanların hijyenik amaçlı olarak sert bir cilde sahip olması amacıyla yapılmasını önermektedir (Galen, 1951, s. 22-23). Soranus, yenidoğanların üzerine su ve tuz serpidikten sonra kundaklandığını anlatmaktadır (Soranus, 1956, s. 83-84). Tuz, eskiden beri süregelen bir gelenek olarak Sami kültürlerinde yenidoğanların tuzlanmasında kullanılmıştır. Tuzlama ile ritüel olarak arınma gerçekleştirilmiştir. İncil’de (Ezekiel, 16, 4), bebeğin doğumundan hemen sonra yapılan uygulamalar arasında bebeğin tuz ile ovulduğu anlatılmaktadır. Bu uygulama Yahudiler arasında ayrıca Suriye, Filistin, Ürdün, Katar, Kuzey Arabistan, İranın batısında ve Türkiye’de günümüzde devam etmektedir. Türklerin etkisiyle Balkanlar ve Yunanistan’ın bazı bölgelerine de yayılmıştır (Forcada, 2012, s. 158). Anadolu’da Prehistorik Dönem’de tuzun sosyal, kültürel ve ekonomik önemiyle ilgili olarak Tuz Gölü ve çevresinde yapılan araştırmalarda etnoarkeolojik veriler tuz ile ilgili önemli bilgiler sunmuştur. Bölgede tuzun kültürel bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Yenidoğanlar tuzlanmakta, tuzun nazara karşı koruyucu olduğuna inanılmaktadır. Aynı zamanda tuz yeni gelinlere bereket getirmektedir (Erdoğu, Fazlıoğlu, 2006, s. 194). Folklorde çocuk hastalıklarının birçoğunun sebebinin nazar olduğu inancı yaygındır. Nazarın neden olduğu hastalıklara karşı tuz tedavi yöntemi olarak kullanılmaktadır (Rolleston, 1943, s. 287, 292-293).

1.2. Ad Verme

Ad verme ritüelleri, arınma ritüelleriyle uyum içinde olmuştur. Bu ritüellerle çocuk doğal ve toplumsal dünyaya ulaşmakta ve yeni dünyası tanıtılmaktadır. Bu ritüeller, ilkel toplumlar ve modern toplumlar arasında dikkate değer benzerlikler taşımaktadır (Charles, 1951, s. 11-35). Ad verme ile çocuk kişileştirilmiş ve topluma kabul edilmiştir (Gennep, 1960, s. 62-63, 101). Kişisel adların seçiminde ise gelenekler ve inançlar söz konusu olmuştur (Granger, 1961, s. 27-37).

Eski Mezopotamya’da ad verme uygulamasının, kültürlerarası yaklaşımla ele alındığında benzerlikler taşıdığı görülmektedir (Seymour, 1983, s. 119, 108-120). Hititler’de doğumdan sonra baba tarafından çocuğa adı armağan edilmiştir. Hitit mitolojik metinlerinde ad seçiminde, doğumla ilgili özel bir olay, durum ya da çocuğun görünüşü, karakteri, kaderi dikkate alınmıştır. Aynı model Eski Yunan, Roma, Mısır ve Mezopotamya’da uygulanmıştır (Hoffner, 1968, s. 202-203). Hititler’de ad verme ritüelinin bir parçası olarak erkek keçi kesilmiştir (Berman, 1972, s. 467). MÖ 1. Bin’de Akadca ad verme uygulamalarına göre kişisel adlar baba tarafından, doğuma yakın bir zamanda ya da erken çocukluk döneminde verilmiştir. Uzun bir şekilde kurulan Akadca kişisel ad onun taşıyıcısı ve ailesi hakkında sosyo-tarihsel bir bilgi de vermektedir. (Baker, 2002, s. 3, 9, 12). Eski Pers ad verme geleneği ilgili Herodot (The Histories, 1.139.1) bilgi vermektedir. Bu bilgiye göre, doğumdan sonra çocuğun zihinsel ve fiziksel karakterleri gözlemlenmiş, sonrasında çocuğa karakterini belirten adlar verilmiştir. Ad, kişisel ad, babanın adı ve son olarak ailenin soyadı ile üç şekilde kurulmaktadır (Modi, 1937, s. 7). Eski Yunan’da doğum sonrası gerçekleştirilen amphidromia töreni ile aile içine resmi olarak kabul edilen çocuk sosyal olarak yeniden doğmuştur. Doğum sonrası onuncu günde (*dekate*) babanın isteğiyle getirilen akrabalar ve arkadaşların huzurunda, hediyelerle birlikte ad verme töreni gerçekleştirilmiştir (Dasen, 2011, s. 303). Roma Dönemi’nde dies lustricus töreni, yenidoğanın kamusal alana attığı ilk adım ve tam bir insan ve birey olma yolunda sosyal yaşamdaki ilk evresi olmuştur. Bu törenle yenidoğana adı verilmiş ve toplumla birleşmiştir (Dasen, 2009, s. 212). Roma İmparatorluk Dönemi’nde dies lustricus töreninden sonra otuz gün içinde yenidoğanlar resmi olarak kaydedilmiştir (Schulz, 1942, s. 78-91).

Yahudi inancında erkek çocuklara doğumlarının ardından sekizinci gün sünnet töreni sırasında, kız çocuklarına ise doğumdan sonraki ilk Şabat gününde ya da Tevrat’ın okunduğu herhangi bir gün sinagogda adları verilmektedir (Goldberg, 2003, s. 67-69). Hıristiyan inancında bebeğe adı vaftiz töreni sırasında verilmektedir (Grey, 2001, s. 76-80). İslam inancında doğumdan sonra yedinci gün “Akika” adı verilen törenle bebeğin başı traş edilmekte, aile üyelerinden birisi tarafından bebeğin kulağına ezan okunup çocuğa adı verildikten sonra koyun ya da keçi kesilmektedir (Zwemer, 1916, s. 236-252).

2. Doğum Sonrası Tehlikeler

Doğum sonrası dönem (postnatal) doğumdan hemen sonra başlamakta ve doğumdan sonra altı hafta (42 gün) sürmektedir. Gebelik ve doğum süresince ortaya çıkan fizyolojik değişikliklerin gebelikten önceki duruma gelmesi altı haftadan uzun sürebilmektedir. Doğumun hemen sonrası anne ve bebek sağlığı yüksek risk altında bulunmaktadır (World Health Organization, 2010, s. 12).

Eski Mezopotamya’da insanların doğurganlık ve çocuk kaçıran ruhlarla meşgul olmaları defin istatistiklerindeki yüksek anne ve bebek ölümleriyle açıklanmaktadır. Tarımla uğraşan aileler için yaşlılık güvencesi olduğu kadar işgücü alanında neslin devamını sağlamak ciddi bir sorun olmuştur (Willett, 2002, s. 42). MÖ 2. ve 1. Bin’e ait Mezopotamya jinekolojik metinlerinde (Steinert, 2013, s. 2) ve şifa metinlerinde (Scurlock, 2014, s. 110, 117) doğum sonrası komplikasyonlar arasında yer alan enfeksiyonlar, eski toplumlarda olduğu gibi modern toplumlarda da anne ölümlerinin nedenleri arasında yer almaktadır (Shorter, 1997, s. 103-104; Khan, Wojdyla, vd., 2006, s. 1066-1074.). Az gelişmiş ülkelerdeki bebek ve çocuk hastalıkları ve yüksek ölüm oranları arkeolojik popülasyonlar içinde de görülebilmektedir (Goodman, Armelagos, 1989, s. 239; McGeorge, 2013, s. 2). İlkel toplumlarda tedavinin amacı, duyularla hissedilen bir durumun, düşünceyle kavranabilmesini sağlamak, beden acılarını düşünsel olarak kabul edilebilir kılmak olmuştur. Koruyucu ruhlar, kötü cinler, doğüstü canavarlar, büyü hayvanlar ilkelerin evren görüşünü oluşturan tutarlı bir bütünlüğe ilişkin olmuşlardır. Hasta bunları benimsemiş ve kuşulanmamıştır. Benimsemeyeceği şey, kafasındaki bütünlüğe yabancı öğeler, tutarsız ve nedensiz acılar olmuştur (Strauss, 1983, s. 72). İlkel insan güç ya da büyüme gösteren herşeyin canlı olduğu inancının etkisi altındadır. Bu nedenle bilinçsizce modern mikrop teorisinin yaratıcısı olmuş ancak o mikroplara insan, hayvan veya her ikisinin birleşimi şeklinde bir görüntü vererek kişileştirmiştir. Assurlular ve Babillilerin cinleri mikroplar gibi hastalıklara göre farklılaşmıştır (Jastrow, 1913, s. 113-115). Doğumla birlikte yenidoğanı tehlikelere karşı koruma da başlamaktadır. Bu tehlikelerde “Lamaštu ve Lilû cinleri” en önemlileri olmuştur. (Scurlock, 1991, s. 56). Anadoluda Kültepe (Michel, 2010, s. 129) ve Hitit belgeleri anne ve bebeğine saldıran dişi cin Lamaštu ile ilgili bilgiler vermektedir (Ünal, 1993, s. 639-643). Eski Yunan’da anneler ve çocuklara musallat olan varlık Lamia’dır (Erhat, 2001, s. 191). Lamia ile birlikte yenidoğanların ölümünden sorumlu tutulan diğer varlıklar Gello (Sappho, 2009, s. 20, 181) ve Striges’tir. Bu varlıklara ilişkin inanışlar folklorde de devam etmektedir (Lawson, 1910, s. 175-180).

Mezopotamya kökenli Lilitu, Lilith olarak Arami, ve Yahudi kaynaklarında görülmektedir (Wiggermann, 2000, s. 228). Lilith İncil’de (Yeşeya 34: 14) şeytani varlıklar arasında yer almaktadır. İslam inancı içinde kendine yer bulan ve bebeklere musallat olan varlık ise Ümmü Sıbyan’dır (Ivanow, 1926, s. 196).

2.1. Ani Bebek Ölümü Sendromu

Ani Bebek Ölümü Sendromu (Sudden Infant Death Syndrome), diğer bir deyişle Beşik Ölümü, ilk kez 1969 yılında Washington, Seattle’da düzenlenen 2. Uluslararası Konferans’ta, "Sağlıklı görünen ve ölümünü müteakip yapılan otopsisinde de kabul edilebilir bir ölüm nedeni saptanamayan süt çocuklarının ani ve beklenmedik ölümü" şeklinde tanımlanmıştır (Fincancı, Kırangil, 1988, s. 56).

Eski Mezopotamya’da, yenidoğan bebeklere musallat olan (Farber, 2014, s. 3; Black, Green, 2004, s. 115-116) Lamaštu ani bebek ölümü sendromuyla ilişkilendirilmiştir (Farber, 2007a, 137-45). Geç 3. Binyıl yerleşimlerinden Tell Abraq’ta biyoarkeolojik veriler 100’ün üzerinde yenidoğan ve çocuk ölümü meydana geldiğini kanıtlamaktadır. Burada bulunan iki taş kolye ucunun Lamaštu’ya karşı kullanıldığı düşünülmektedir. Bu kanıtlar Eski Mezopotamya’da, insanın varoluşunun

en riskli döneminde, Lamaštu'nun oynadığı rolü göstermektedir (Potts, Martin, vd., 2013, s. 11). Ani bebek ölümü sendromuyla ilgili ilk bilgiler İncil'de şu şekilde anlatılmaktadır: “Bir gün iki fahişe gelip kralın önünde durdu. Kadınlardan biri krala şöyle dedi: “Efendim, bu kadınla ben aynı evde kalıyoruz. Birlikte kaldığımız sırada ben bir çocuk doğurdum. İki gün sonra da o doğurdu. Evde yalnızdık, ikimizden başka kimse yoktu. Bu kadın geceleyin çocuğunun üzerine yattığı için çocuk ölmüş.” (1. Krallar 3: 16-19). Euripides tarafından genç bir çiftin başına gelebilecek en talihsiz ve yıkıcı durumun sağlıklı bebeklerinin beklenmedik ve ani ölümü olduğu anlatılmıştır (Eur. Alc. 167-168; Luschnig, Roisman, 2003, s. 85) Bebeklerin beklenmedik ölümü Romalı şair Vergilius'un Aeneis destanında ise şu şekilde anlatılmaktadır:

Ardından sesler duyulur üzgün, yürek doğrayan,
Yaşamın eşiğinde ağlayan çocuk ruhlarından, bunlar
Varmadan yaşamın tadına, karanlık bir günün, ana
Kucağından kaçırarak acımasız ölüme sürüklediği (Vergilius, 1995, s.168).

Ani bebek ölümüyle ilgili klasik anlayış, annelerin uyku anında bebeklerinin üzerine yatarak boğulmalarına neden olmalarıdır. Sicilyalı Diodoros Mısır'da bebeklerinin üstüne yatarak ölümlerine neden olan kadınlara, çocuklarına sarılarak üç gün ve üç gece korku ve vicdan azabıyla geçirilen bir ceza verildiğinden bahsetmektedir (Russel-Jones, 1985, s. 278; Diodorus, 1700, s. 40). Soranus, annelerin uyku sırasında bilinçsizce bebeklerin üzerlerine yuvarlanıp boğularak ölümlerine neden olabileceklerini bu nedenle annelerin bebekle birlikte yatmamalarını öğütlemetedir (Soranus, 1956, s. 110). Köln, Römisch-Germanisches Museum'daki “Severina Nutrix” mezar taşı üzerinde beklenmedik şekilde ölen bir bebeğin tasviri bulunmaktadır (Rothe, 2011, s. 191-214). Günümüzde bu tasvir, Ani Bebek Ölümü Sendromu Önleme ve Araştırma Merkezi “Lino Rossi” tarafından bir sembol olarak kullanılmaktadır (Ottaviani, 2014, s. 4).

3. Doğum Sonrası Tehlikelere Karşı Alınan Önlemler

Anne ve bebeğine musallat olan, farklı toplumlarda farklı isimlere sahip şeytani varlıklar daima aynı rolü (çocukları boğmak gibi) oynamaktadır. Anadolu'da yaygın bir inanış bulan, Orta Asya kökenli “alkarısı” ve “albastı” hastalığı inancı (İnan, 2000, s. 171; Acıpayamlı, 1961, s.165-176; Johansen, 1959, s. 109, 303-316) doğu kökenli benzer geleneklere sahiptir ve Lamaštu ile ilişkilendirilmiştir (Lichty, 1971, s. 24; Wiggermann, 2000, s. 237, dipnot 86).

Eski Mezopotamya'da anne ve bebeğine musallat olan kötü varlıklara karşı çeşitli şekillerde önlem alınmıştır. Bebek ölümlerine, düşüklere ve doğum sonrası enfeksiyonlar sonucu ortaya çıkan yüksek ateşe neden olan Lamaštu'ya karşı “Pazuzu”, hamileleri ve yenidoğanı korumak ve Lamaštu'yu yaraltına geri yollamak amacıyla görsel olarak amuletler üzerinde sıklıkla kullanılmıştır (Heebel, 2011, s. 357-368).

Eski Mısır Orta Krallık ve Yeni Krallık Dönemi'ne ait, Deir el-Medina ve el-'Amarna'dan ele geçirilen figürinler, anne ve bebeği sadece doğum sonrasında değil doğumun tüm aşamalarında korumaktadır (Pinch, 1983, s. 414).

Filistin, Babil, Etiyopya ve Yunanistan'dan Hellenistik ve sonrasında Ortaçağ kaynakları bebek kaçırıcı şeytanlara karşı koruyucu bir tedbir olarak “demir”den bahsetmektedir (Wiggermann, 2000, s. 228). Günümüz Anadolu'sunda “demir” bebekleri albasmasından koruma amacıyla kullanılmaktadır (Türkmen, Türker, s. 2014,

7). Demiri üzerinde taşıyan kimse bu madedeki sağlamlığı kazanmaktadır ve nazarin kötü gücü bu kimseye zarar verememektedir (Acıpayamlı, 1962, s. 21; Ateş, 2015, s. 79). Avrupada da çocuğu nazardan korumaya yönelik inanışlar ve uygulamalar bulunmakla birlikte demirin yine bu amaçlar için kullanıldığı görülmektedir (Róheim, 1992, s. 213-214).

3.1. İlk Sütün (Colostrum) Verilmemesi

Yenidoğana ilk sütün (colostrum) verilmemesi eski çağlardan günümüze kadar süregelen evrensel bir uygulama olmuştur. Bu uygulamada ilk emzirmeden önceki süt sıvılarının bebeğin beslenmesi için yeterli olmadığı inanışı bulunmaktadır. İlk süt yerine bebeğe genellikle su ve şeker verilmektedir. Doğum sonrası kirlilik düşüncesiyle birlikte, emzirme sürecindeki anne “nazar”ın süte zarar vereceği ve bebeğin hastalanmasına neden olacağı endişesini taşımaktadır (Wickes, 1953, s. 155; Callaghan, 2007, 8-25).

Eski Mezopotamya’da, yeni doğum yapan annenin sütünün kirliliği olduğu düşünülmüştür (Stol, 2016, s. 354). Lamaştı süt annesi rolüne bürünerek, kurbanını zehirli sütüyle ya da boğarak öldürmektedir (Foster, 1993, s. 849). İnsanlığı yok etmek isteyen Lamaştı’nun ölümcül isteği tanrıça Gula tarafından yönlendirilmiştir (Farber 2007b, s. 637; Böck, 2014, s. 41-44). Bu nedenle Lamaştı amuletler üzerinde betimlendiği gibi bebeklerin yerine bir köpek ve domuz emzirmektedir (Wiggermann, 2010, s. 408). Kadınlar tarafından hayvanların emzirilmesi geleneğinde, kötü olduğu düşünülen ilk sütün hayvanlara verilerek bebek için gerekli olan saf sütün gelmesi amaçlanmaktadır. Köpek ve domuz bu uygulamada en sık kullanılan hayvanlar arasında yer almaktadır ve bu uygulama birçok toplumda görülmektedir (Simoons, Baldwin, 1982, s. 432, 434). Türk Tıp Tarihinde ilk sütün uzaklaştırılması için bir köpek yavrusunun emzirilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir (Tolunay, 2014, 8).

Aristo ve İbn-i Sina ilk sütün uygun olmadığını öne sürmektedir (Aristotle, 1862, s. 187; Avicenna, 1973, s. 365). İslam kültüründe ilk süt yerine bebeğe farklı bir gıda verilmesi önerilmektedir (Yurdakök, 2004, s. 159). Yenidoğana ilk sütün verilmemesi dinsel bir öğüt değil kültürel bir uygulama olmuştur (Shaikh, U., Ahmed, O., 2006, 165).

SONUÇ

Doğum sonrası uygulamalar, insanın fiziksel ve kültürel yapısının kesiştiği yerde bulunmaktadır. Boş inanç olarak hafife alınamayacak uygulamalar belirli bir gerçeklik üzerine kurulmuştur. Birçok kültürde benzerliklerin görülmesi doğum olgusu üzerine insan davranışıyla ilgili bilgi vermektedir. Bu davranışların geçmişteki modelleri arkeolojik belgeler aracılığıyla da izlenebilmektedir. Bu nedenle insanın yaşam döngüsü içerisinde önemli yeri olan doğumun ve sonrasında arkeolojik çalışmalarda dikkatle ele alınması gereken bir konu olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Acıpayamlı, O. (1962). Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XX, (Sayı: 1-2): 1-40.

- Acıpayamlı, O. (1961). Untersuchungen über al und Al-Frau in der Türkischen, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, (Sayı: 3.4): 165-176.
- Adamson, P. B. (1985). Some Rituals Associated with Parturition in Antiquity, Folklore, Vol. 96, (No. 2): 176-183.
- Andreeva, A., Couto-Ferreira, E., vd. (2014), Childbirth and women's Healthcare in pre-modern societies: an assessment, Dynamis [0211-9536], (2): 279-287.
- Aristotle, (1862). Aristotle's History of Animals: In Ten Books, trans. Richard Cresswell, London: Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden.
- Ateş, F. (2015). Anadolu Halk Hekimliğinde Demir Unsurunun Kullanımı, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10(12): 69-84.
- Avicenna, (1973). The Canon of Medicine of Avicenna, trans. Oskar Cameron Gruner, New York: AMS Press.
- Bachvarova, M. (2014). Hurro-Hittite stories and Hittite pregnancy and birth rituals, Women in the Ancient Near East (Mark W. Chavalas, ed.), Routledge, 272-306.
- Baker, H. D. (2002). Approaches to Akkadian name-giving in first millennium BC Mesopotamia, Mining the Archives: Festschrift for Christopher Walker on the Occasion of his 60th Birthday (C. Wunsch. ed.), Dresden: 1- 24.
- Beausang, E. (2000). Childbirth in prehistory: an introduction, European Journal of Archaeology, 3(1): 69-87.
- Beckman, G. M. (1983). Hittite Birth Rituals, Studien zu den Boğazköy-Texten; H. 29, Wiesbaden: Harrassowitz. Archaeology, 3(1): 69-87.
- Berman, H. (1972). A Hittite Ritual for the Newborn, Journal of the American Oriental Society, Vol. 92, (No. 3): 466-468.
- Black, J., Green, A. (2004) Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia, London: The British Museum Press.
- Bolger, D. L. (1992). The Archaeology of Fertility and Birth: A Ritual Deposit from Chalcolithic Cyprus, Journal of Anthropological Research, Vol. 48, (No. 2): 145-164.
- Bolvin, N. (2000). Life Rhythms and Floor Sequences: Excavating Time in Rural Rajasthan and Neolithic Catalhoyuk, World Archaeology, Vol. 31, Lifecycles, (No. 3): 367-388.
- Böck, B. (2014). The Healing Goddess Gula. Towards an Understanding of Ancient Babylonian Medicine Leiden/Boston: Brill.
- Bronowski, J. (2012). İnsanın Yükselişi, çev. Aykut Göker, Say Yayınları, İstanbul.
- Brown, A. R. (1922) The Andaman Islanders, Cambridge at the University Press.
- Callaghan, H. (2007). Birth dirt : relations of power in childbirth, Exploring the Dirty Side of Women's Health (Mavis Kirkham, ed.), Routledge: 8-25.
- Carole, R. (2001). Egyptian Medicine, CIT Printing Services Ltd., Great Britain.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 1, 2017, Sayfa 171-185

- Charles, L. H. (1951). Drama in First-Naming Ceremonies, *The Journal of American Folklore*, Vol. 64, (No. 251): 11-35.
- Chassinat, M. É. (1912). A propos de deux tableaux du Mammisi d'Edfou, *Bulletin de L'Institut Français D'Archéologie Orientale*, TOME X: 183-193.
- Dasen, V. (2011). Childbirth and Infancy in Greek and Roman Antiquity, *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds* (Beryl Rawson, ed.), Oxford: Blackwell: 291-314.
- Dasen, V. (2009). Roman Birth Rites of Passage Revisited, *Journal of Roman Archaeology* 22(1):199-214.
- Demand, N. (1994). Birth, Death, and Motherhood in Classical Greece, *The Johns Hopkins University Press*, Baltimore and London.
- Dennis, CL., Fung, K., vd. (2007). Traditional postpartum practices and rituals: a qualitative systematic review. *Women's Health*, 3(4): 487-502.
- Dillon, M. (2004). *Girls and Women in Classical Greek Religion*, London and New York: Routledge.
- Diodorus, S. (1700). *The historical library of Diodorus the Sicilian in fifteen books : the first five contain the antiquities of Egypt, Asia, Africa, Greece, the islands, and Europe : the last ten an historical account of the affairs of the Persians, Grecians, Macedonians and other parts of the world : to which are added the fragments of Diodorus that are found in the Bibliotheca of Photius : together with those publish'd by H. Valesius, L. Rhodomannus, and F. Ursinus/made English by G. Booth, Esq. - Bibliotheca historica*. English.
- Dioscorides (2005). *Pedanius Dioscorides of Anazarbus De materia medica*, trans. Lily Y. Beck, Georg Olms Verlag AG, Hildesheim.
- Douglas, M., (2001). *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*, Routledge.
- Eliade, M. (1959). *The Sacred and Profane*, trans. Willard R. Trask, Harcourt, Brace&World, Inc., New York.
- Erdoğu, B., Fazlıoğlu, İ. (2006). The Central Anatolian salt project : A preliminary report on the 2004 and 2005 surveys, *Anatolia Antiqua*, Tome 14, : 189-203.
- Erhat, A. (2001). *Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Erkut, S. (1990). *Hititlerde Tuz ve Kullanımı*, *Belleten*, Ankara, cilt: LIV, (SA. 209) : 1-7.
- Farber, W. (2014). *Lamaštu : an edition of the canonical series of Lamaštu incantations and rituals and related texts from the second and first millennia B.C., Mesopotamian Civilizations ; 17*, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- Farber, W. (2007a). *Lamaštu-Agent of a Specific Disease or a Generic Destroyer of*

- Health, Disease in Babylonia (Finkel, I.L. and M.J. Geller, ed.),
Cuneiform Monographs 36, Leiden: Brill: 137-45.
- Farber, W. (2007b). Lamaštu and the Dogs, *Journal for Semitics* 16(3): 635-645.
- Fincancı, Ş. K., Kırangil, B. (1988). Ani Çocuk Ölümleri Sendromu, *Türk Patoloji Dergisi*, (4-2): 56-59.
- Finlay, N. (2006). Gender and personhood, *Mesolithic Britain and Ireland: new approaches* C. Conneller and G. Warren (eds.) , Stroud: Tempus, 35-60.
- Forcada, M. (2012). Salting Babies. *Innovation and Tradition in Premodern Procedures for Neonatal Care*, *Suhayl*, (11): 155-178.
- Foster, B. R. (1996). *Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature*, Vol. 2, CDL Press: Bethesda.
- Fowler, W. W. (1911). *The Religious Experience of the Roman People*, London: Macmillan.
- Frandsen, P. J. (2007). The Menstrual “Taboo” in Ancient Egypt, *Journal of Near Eastern Studies*, University of Chicago Press. Vol. 66, (No. 2) (April 2007): 81-106.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal I*, çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, İstanbul.
- Freud, S. (2004). *Totem and Taboo*, trans. Kegan Paul, Routledge.
- Galen. (1951). *A Translation of Galen’s Hygiene (De Sanitate Tuenda)*, trans. Robert Montraville Green, Springfield: Charles C. Thomas Publisher.
- Garwood, P. (2011). Introduction: Van Gennep's Ritual Process, *The Oxford Handbook of the Archaeology of Ritual and Religion* (Timothy Insoll, ed.), Oxford: Oxford University Press: 261-284.
- Gennep, A. V. (1960). *The Rites of Passage*, trans. M. B. Vizedom and G. L. Caffee (Chicago: University of Chicago Press).
- Goldberg, H. E. (2003). *Jewish Passages*, Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Goodman, A. H., Armelagos, G. J. (1989). Infant and Childhood Morbidity and Mortality Risks in Archaeological Populations, *World Archaeology, The Archaeology of Public Health*, Vol. 21, (No. 2): 225-243.
- Gran, M. E., Niegel, S. G., Garthus, K., et al. (2010). Postnatal care: a cross-cultural and historical perspective, *Arch Womens Ment Health*, (13): 459-466.
- Granger, B. H. (1961). Naming: In Customs, Beliefs, and Folk Tales, *Western Folklore*, Vol. 20, (No. 1): 27-37.
- Grey, M. J. (2001). Becoming as a Little Child: Elements of Ritual Rebirth in Ancient Judaism and Early Christianity, *Studia Antiqua* 1, (no. 1): 63-85.
- Håland, E. J. (2009). Take, Skamandros, My Virginity: Ideas Of Water In Connection With Rites Of Passage In Greece, *Modern And Ancient, The Nature and Function of Water, Baths, Bathing and Hygiene from Antiquity through the Renaissance*: 109-148.
- Hamilton, R. (1984). Sources for the Athenian Amfidromia, *GRBS* 25, 243-51.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 1, 2017, Sayfa 171-185

- Heeßel, N. P. (2011). Evil against Evil, *Studi e Materiali di StoriadelleReligioni*, (77) : 357-368.
- Hertz, R. (2004). *Death and the Right Hand*, trans. Rodney and Claudia Needham, Routledge.
- Hoffner, H. A. (1968). Birth and Name-Giving in Hittite Texts, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 27, (No. 3): 198-203.
- Ivanow, W. (1926). Muhammadan Child-Killing Demons, *Man*, Vol. 26: 195-199.
- İnan, A., 2000, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Jastrow, M. (1913). The Medicine of the Babylonians and Assyrians, *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, (2) (October 10th): 109-176.
- Johansen, U. (1959). Die Alpfrau: Eine Dämonengestalt der türkischen Völker, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Vol. 109 (n.F. 34), (No. 2): 303-316.
- Kemp, B. J. (1979). Wall Paintings from the Workmen's Village at El-'Amarna, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Egypt Exploration Society, Vol. 65: 47-53.
- Khan, K. S., Wojdyla, D., vd. (2006). WHO systematic review of causes of maternal deaths, *Lancet*, (367): 1066-74.
- Kitzinger, S. (1978). *Women as mothers*. Fontana Books, London.
- Lawn, J. E, Cousens, S., Zupan, J. (2005). 4 million neonatal deaths: When? Where? Why?, *The Lancet*, 5, Volume 365, (No. 9462): 891-900.
- Lawson, J. C. (1910). *Modern Greek folklore and ancient Greek religion*, Cambridge: at the University Press.
- Li, X.F., Fortney, J.A., vd. (1996). The postpartum period: the key to maternal mortality, *International Journal of Gynecology&Obstetrics* (54): 1-10.
- Liamputtong, P., Yimyam, S., vd. (2005). Traditional beliefs about pregnancy and child birth among women from Chiang Mai, Northern Thailand., *Midwifery*, (21):139-153.
- Lichty, E. (1971). Demons and Population Control, *Expedition*, 13(2): 22-26.
- Luschnig, C. A. E., Roisman, H. M. (2003). *Euripides' Alcestis/with notes and commentary*, University of Oklahoma Press: Norman.
- MacCormack, C. (1982). Biological, cultural and social adaptation in human fertility and birth: A synthesis, *Ethnography of fertility and birth* (MacCORMACK C., ed.), London-New York, AcadPermesisc: 1-21.
- Malinowski, B. (1989). *İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı*, çev. Hüseyin Portakal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Malinowski, B. (1948). *Magic, Science and Religion and Other Essays*, The Free Press: Glencoe, Illinois.
- McGeorge, P. J. P. (2013) Intramural infant burials in the Aegean Bronze age, Olivier Henry. 2èmes Rencontres d'archéologie de l'IFEA: Le Mort dans la ville Pratiques, contextes et impacts des inhumations intra-muros en Anatolie, du début de l'Age du Bronze à l'époque romaine., Nov

- 2011, Istanbul, Turkey. IFEA - Ege yayınları, Rencontres d'Archéologie de l'IFEA: 1-20.
- Michel, C. (2010). Women of Aşşur and Kaniš, Anatolia's Prologue Kültepe Kanesh Karum. (F. Kulakoğlu, S. Kangal, ed.), Kayseri Metropolitan Municipality, pp.124-133.
- Modi, J. J. (1937). The Religious Ceremonies and Customs of the Parsees, Bombay.
- Neusner, J. (1975). The Idea of Purity in Ancient Judaism, *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 43, (No. 1): 15-26.
- O'Donnell, E. (2004). Birthing in prehistory, *Journal of Anthropological Archaeology* (23): 163-171.
- Oppenheim, A. L., Reiner, E. (2004). The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD) (Robert D. Biggs, ed.), Volume 10, part 2, M.
- Ottaviani, G. (2014). Crib Death - Sudden Infant Death Syndrome (SIDS), Springer Cham Heidelberg Dordrecht London New York.
- Parker, R. (1983). Miasma: Pollution and Purification in early Greek Religion, Clarendon Press, Oxford.
- Pinch, G. (1983). Childbirth and Female Figurines at Deir el-Medina and el-'Amarna, *Orientalia, Nova Series*, Vol. 52, (No. 3): 405-414.
- Piperata, B. A. (2008). Forty days and forty nights: A biocultural perspective on postpartum practices in the Amazon, *Social Science & Medicine* (67) : 1094-1103.
- Potts, D. (1984). On Salt and Salt Gathering in Ancient Mesopotamia, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 27, (No. 3): 225-271.
- Potts, D. T., Martin, D. L., vd. (2013). Neonates, infant mortality and the pre-Islamic Arabian amuletic tradition at Tell Abraq, *Liwa Journal of the National Center for Documentation & Research*, Volume 5, (Number 9): 3-14.
- Reiner, E. (1995). The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD), (Robert D. Biggs, ed.), Volume 13, Q.
- Róheim, G. (1992). The Evil Eye, *The Evil Eye: A Casebook* (Alan Dundes, ed.), Madison: University of Wisconsin Press: 211-222.
- Rolleston, J. D. (1943). The Folklore of Children's Diseases, *Folklore*, Vol. 54, (No. 2) : 287-307.
- Roth, A. M. (1992). The psš-*kf* and the 'Opening of the Mouth' Ceremony: A Ritual of Birth and Rebirth, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 78, Egypt Exploration Society: 113-147.
- Rothe, U. (2011). Der Grabstein der Severina Nutrix aus Köln: eine neue Deutung. *Germania*, (89): 191-214.
- Russel-Jones, D. L. (1985). Sudden infant death in history and literature, *Archives of*

- Disease in Childhood, (60): 278-281.
- Sappho. (2009). *The Complete Poems of Sappho* trans. Willis Barnstone, Canada.
- Schulz, F. (1942). Roman Registers of Births and Birth Certificates, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 32, Parts 1 and 2: 78-91.
- Scurlock, J. (2014). *Medicine and Healing Magic, Women in the Ancient Near East* (Mark W. Chavalas, ed.), Routledge: 101-143.
- Scurlock, J. (1991). Baby-snatching demons, restless souls and the dangers of childbirth: medico-magical means of dealing with some of the perils of motherhood in Ancient, *Incognita* (2): 137-185.
- Seymour, T. P. (1983). Personal Names and Name Giving in the Ancient Near East, *UCLA Historical Journal*, 4(0): 108-120.
- Shaikh, U., Ahmed, O. (2006). Islam and Infant Feeding, *Breastfeeding Medicine*, Volume 1, (Number 3): 164-167.
- Shorter, E. (1997). *Women's Bodies: A Social History of Women's Encounter With Health, Ill Health and Medicine*, New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Simoons, F. J., Baldwin, J. A. (1982). Breast-Feeding of Animals by Women: Its Socio-Cultural Context and Geographic Occurrence, *Anthropos* Bd. 77, H. (3./4.): 421-448.
- Soranus. (1956). *Soranus's Gynecology*, trans. Owsei Temkin, Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Stefanović, S. (2006). The domestication of human birth, *Documenta Praehistorica* (XXXII): 159-164.
- Steinert, U. (2013). Fluids, rivers, and vessels: metaphors and body concepts in Mesopotamian gynaecological texts, *Le journal des médecines cunéiformes* (22): 1-23.
- Stol, M. (2016). *Women in the Ancient Near East*, trans. Helen and Mervyn Richardson, Walter de Gruyter Inc., Boston/Berlin.
- Stol, M., Wiggermann, F.A.M. (2000). *Birth In Babylonia The Bible its Mediterranean Setting*, Styx Publications Groningen.
- Strauss, C. L. (1983). *Din ve Büyü*, çev. Ahmet Güngören, Yol Yayınları, İstanbul.
- Tolunay, O. (2014). Türk Tıp Tarihinde Emzirme, *Lokman Hekim Journal*, 4(3): 6-10.
- Türkmen, F., Türker, F. (2014). Geleneklerde ve İnançlarda Demir, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (XIV/1): 1-8.
- Tyldesley, J. (1995). *Daughter of Isis: Women of Ancient Egypt*, London: Penguin Books.
- Tylor, E. B. (1889). *Primitive Culture II*, Henry Holt and Company, New York.
- Ünal, A. (1993). The Nature and Iconographical Traits of "Goddess of Darkness", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors* (Machteid J. Mellink, Edith Porada, Tahsin Özgüç, ed.), Türk Tarih Kurumu, Ankara: 639-644.

- Ünal, A. (1992). Ritual Purity Versus Physical Impurity in Hittite Anatolia: Public Health and Structures for Sanitation According to Cuneiform Texts and Archaeological remains- Hititler Devri Anadolu'sunda Temizlikle İlgili Araştırmalar: Çivi Yazılı Metinler ve Arkeolojik Verilere Göre Kentlerde Halk Sağlığı ve Temizlikle İlgili Yapılar, Uluslararası 1. Birinci Hititoloji Kongresi Bildirileri (19-21 Temmuz 1990) [1992]: 186-207.
- Vergilius. (1995). Aeneas, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Payel Yayınevi
- Wickes, I. G. (1953). A History of Infant Feeding: Part I-Primitive Peoples: Ancient Works: Renaissance writers, Archives of Disease in Childhood 28(138): 151-158.
- Wiggermann, F. A. M. (2010). Dogs, Pigs, Lamaştu, and the Breast-Feeding of Animals by Women, Von Göttern und Menschen. Beiträge zu Literatur und Geschichte des Alten Orients. Festschrift für Brigitte Groneberg (D. Shehata, F. Weierhäuser & K.V. Zand, eds.), Leiden-Boston (= CM 41): 410-411.
- Wiggermann, F. A. M. (2000). Lamastu Daughter of Anu: A Profile, Birth In Babylonia The Bible its Mediterranean Setting, M. Stol and F.A.M. Wiggermann, Styx Publications Groningen: 217-252.
- Willett, E. A. R. (2002). Infant Mortality and Family Religion in the Biblical Periods, DavarLogos 1.(1): 27-42.
- World Health Organization. (2010) WHO Technical Consultation on Postpartum and Postnatal Care, Geneva, Switzerland.
- Yurdakök, M. (2004). Peygamberler ve pediatri, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2004; 47: 158-159.
- Zwemer, S. M. (1916). The Akika Sacrifice, Moslem World 6.(3): 236-252.